

วารสารวิชาการ แสงอีสาน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

สังคมสงเคราะห์ตามแนวพุทธ : อาจารย์กับศิษย์

The Social Work in Buddhist Perspective: Teachers and Pupils

วรเทพ เวียงแก

Woratep Waingkae

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Mahamakut Buddhist University Isan Campus

Author for Correspondence: Email:Worateb1999@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักสังคมสงเคราะห์ตามแนวพุทธระหว่างอาจารย์กับศิษย์ หลักสังคมสงเคราะห์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์นั้นมีในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้วางหลักปฏิบัติไว้เรียกว่า วัตร คือ แบบอย่างอันอาจารย์และศิษย์ควรประพฤติต่อกันและกัน มี อจจริยวัตร ข้อปฏิบัติที่ศิษย์ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์และอันเตวาสิกวัตร ข้อปฏิบัติที่อาจารย์ต้องปฏิบัติต่อศิษย์ ข้อยืนยันได้ชัดถึงการสังคมสงเคราะห์ของอาจารย์กับศิษย์ คือ จากความหมายของคำว่า อาจารย์และศิษย์ ซึ่งในความหมายเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นทั้งหน้าที่ที่อาจารย์ต้องปฏิบัติต่อศิษย์และระบุให้เห็นว่าศิษย์ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์

ศิษย์กับอาจารย์ต้องรัก เคารพ ซื่อสัตย์ แนะนำสั่งสอน อาศัยซึ่งกันและกัน จึงจะสามารถอยู่ร่วมกัน และยังความเจริญให้เกิดขึ้นได้ หากเกิดความขัดแย้งกัน เมื่อนั้นจะหาความเจริญไม่ได้

คำสำคัญ : พุทธศาสนา, สังคมสงเคราะห์, ศิษย์, อาจารย์

Received:01/11/64, Revised:25/11/64, Accepted:29/11/64

Abstract

This academic article aimed to present the principles of social work concerning teachers and pupils in Buddhist perspective. The Buddha legislated these principles that were called Vattara (function). Vattara (function) was the formality that teachers and pupils performed with each other. They were two: Achariya vattara (function for teacher) was the principle that the pupils followed in order to take care of their teachers and Antevasika vattara (function for pupil) was the principle that the teachers followed in order to take care of their pupils. The meaning of Achariya (teacher) and Antevasika (pupil), in Pali, clearly showed their functions that they might perform with each other.

The prosperity and happiness could occur all time if they loved, respected, being honesty, instructed, depended on each other. whenever, the conflict occurred among them, everything would be broken down.

Keywords: Buddhist Perspective, Social Work, Pupils, Teachers.

วารสารวิชาการ แสงอีสาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

1. บทนำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากพระองค์ทรงตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ ณ โพธิบัลลังก์ ได้เริ่มพระศรีมหาโพธิ์แล้ว ทรงดำริว่า พระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้เป็นธรรมที่สุขุมลุ่มลึก ยากที่ชนทั้งหลายจะเข้าใจ พระทัยของพระองค์น้อยไปทางที่จะไม่แสดงธรรมนั้นแก่ชนเหล่านั้น ซึ่งท้าวสหัมบดีพรหมทรงทราบความดำรินั้น จึงมาทูลอาราธนาขอให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโดยกราบทูลว่า “ขอพระสุตได้โปรดแสดงธรรมเถิด สัตว์โลกที่ควรโปรดให้รู้ธรรมได้ยังมีอยู่” เมื่อเป็นเช่นนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นว่า หมู่สัตว์ในโลกมีอุปนิสัยแตกต่างกัน อุปมาเหมือนดอกบัวสี่เหล่า จึงรับอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม แล้วทรงพิจารณาหาบุคคลที่สมควรจะแสดงธรรมโปรดเป็นบุคคลแรก พระองค์ทรงระลึกถึงครู 2 คนแรกของพระองค์ คือ อาฬารดาบสกาลามโคตร และอุทกดาบสรามบุตร ที่พระองค์ได้เข้าไปศึกษาในชั้นแรก พระองค์ทรงทราบว่าครูทั้งสองท่านได้เสียชีวิตแล้ว จึงทรงระลึกถึงบุคคลเหล่านั้น ซึ่งเคยถวายเป็นอุปัชฌาย์ในระหว่างที่ทรงบำเพ็ญทุกกกริยา นั่นคือ ปัญจวัคคีย์ ซึ่งมี โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ซึ่งท่านเหล่านั้นพำนักอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ชานกรุงพาราณสี เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาครูของพระองค์อย่างหาที่สุดมิได้ เนื่องจากเมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้แล้วจึงอยากให้ครูทั้งสองที่พระองค์เคยเป็นศิษย์ ให้ได้รู้ในสิ่งอันประเสริฐที่พระองค์รู้อัน และยังแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ทอดทิ้งผู้ที่เป็นอุปัชฌาย์ของพระองค์ แม้ว่าเขาเหล่านั้นจะทอดทิ้งพระองค์ไปชั่วระยะหนึ่งอันเนื่องมาจากความเข้าใจผิด (สุริย์ มีผลกิจ, วิเชียร มีผลกิจ, 2545)

จากเหตุการณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า หลังจากพระองค์ตรัสรู้แล้วประกอบกับท้าวสหัมบดีพรหมทูลขอให้พระองค์ทรงอนุเคราะห์สั่งสอนสรรพสัตว์ เมื่อพระองค์ทรงรับคำอาราธนาแล้ว พระองค์ทรงดำริถึงผู้ที่เคยมีพระคุณต่อพระองค์ก่อน นั่นคือ ครู 2 คนแรก และต่อจากนั้นจึงทรงระลึกถึง ปัญจวัคคีย์ นี่คือการเริ่มทำงานสังฆมสังเคราะห์ของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

2. ความหมายของคำว่า อาจารย์ และ ศิษย์

คัมภีร์อภิธานวรรณนา ให้ความหมายของคำว่า “อาจารย์” ไว้ 6 นัย คือ

1. ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่อกุลแก่ลูกศิษย์ ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า สิสฺसानํ หิตํ อจฺจรฺตฺติ อจฺจริโย. แปลว่า บุคคลใดยอมบำเพ็ญประโยชน์แก่อกุลแก่ศิษย์ทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่าอาจารย์ (ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่อกุลแก่ลูกศิษย์ทั้งหลาย)

2. ผู้ที่ลูกศิษย์ควรประพฤติดด้วยความเอื้อเฟื้อ ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อาทเรณ จริตฺตพฺโพติ อจฺจริโย. แปลว่า บุคคลใด อันลูกศิษย์ ควรประพฤติด ด้วยความเอื้อเฟื้อ เพราะเหตุนั้นบุคคลนั้นชื่อว่า อาจารย์ (ผู้ที่ลูกศิษย์ควรประพฤติดด้วยความเอื้อเฟื้อ)

3. ผู้ที่ลูกศิษย์ควรปฏิบัติทำให้เป็นเบื้องหน้า ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อภิมุขํ กตฺวา จริตฺตพฺโพติ อจฺจริโย. แปลว่า บุคคลใดอันศิษย์ พึงประพฤติดกระทำให้เป็นเบื้องหน้า เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า อาจารย์ (บุคคลอันลูกศิษย์ควรประพฤติดกระทำให้เป็นเบื้องหน้า)

4. ผู้บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ลูกศิษย์อย่างแน่วแน่ ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า สิสสานันท์ หิตสุขข์ อาสุโภ จรติ อาจริโย แปลว่า บุคคลใด ย่อมบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ศิษย์ทั้งหลาย อย่างแน่วแน่เหตุนี้ บุคคลนั้น ชื่อว่า อาจารย์ (ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ลูกศิษย์อย่างแน่วแน่)

5. ผู้ที่ลูกศิษย์ควรปฏิบัติตลอดชีวิต ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อาปามโกฏิกิ กตวา จริตพโพติ อาจริโย แปลว่า บุคคลใด อันศิษย์พึงปฏิบัติตลอดชีวิต เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้นชื่อว่า อาจารย์ (ผู้อันศิษย์พึงปฏิบัติตลอดชีวิต)

6. ผู้ที่ให้ลูกศิษย์ศึกษาตั้งแต่ต้น ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อาทิตฺ จาเรติ สิกขาเปตฺติ อาจริโย แปลว่า บุคคลใดยังศิษย์ยอมให้ประพฤติ ย่อมให้ศึกษา แต่ต้น เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้นชื่อว่า อาจารย์ (ผู้ยังศิษย์ให้ประพฤติ ให้ศึกษาแต่ต้น) (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2542)

ซึ่งสอดคล้องกับ อภิธานปุปทีปิกาและอภิธานปุปทีปิกาสุจิ ให้ความหมายของอาจารย์ไว้ 3 นัย คือ

1. ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่กุลแก่ศิษย์ ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า สิสสานันท์ หิตมาจรตฺติ อาจริโย แปลว่า บุคคลใดยอมบำเพ็ญประโยชน์แก่ศิษย์ทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น ชื่อว่า อาจารย์ (ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ศิษย์ทั้งหลาย)

2. ผู้ที่ลูกศิษย์พึงประพฤติด้วยความเอื้อเฟื้อ ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อาทเรน จริตพโพติ อาจริโย แปลว่า บุคคลใดอันศิษย์พึงประพฤติด้วยความเอื้อเฟื้อ เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น ชื่อว่า อาจารย์ (ผู้อันศิษย์พึงประพฤติด้วยความเอื้อเฟื้อ)

3. ผู้อันศิษย์พึงอุปัฏฐากด้วยความเอื้อเฟื้อ ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อาทเรน อุปัฏฐาทพโพติ อาจริโย แปลว่า บุคคลใดอันศิษย์พึง อุปัฏฐากด้วยความเอื้อเฟื้อ เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้นชื่อว่า อาจารย์ (ผู้อันศิษย์พึงอุปัฏฐากด้วยความเอื้อเฟื้อ) (มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2535)

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า อาจารย์ หมายถึง ผู้อบรมสั่งสอน ให้วิชาความรู้ บำเพ็ญประโยชน์ ค้ำครองดูแล แนะนำในทางที่ถูกต้องแก่ศิษย์และเป็นบุคคลที่ศิษย์ต้องให้ความเคารพทั้งต่อหน้าและลับหลัง ต้องดูแล อุปัฏฐากด้วยความเอื้อเฟื้อ อ่อนน้อม ตลอดไป

คัมภีร์อภิธานวรรณนา ให้ความหมายของคำว่าศิษย์ ไว้ 3 นัย คือ

1. ผู้ปรารถนาเพื่อฟัง (ศึกษา) ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า โสถํ อิจฉนฺตฺติ สิสสา แปลว่า บุคคลทั้งหลาย เหล่าใดย่อมปรารถนาเพื่ออันฟัง (ศึกษา) เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น ชื่อว่า ศิษย์ (ผู้ปรารถนาเพื่ออันฟัง)

2. ผู้เชื่อฟัง (หรือผู้ศึกษา) ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า สุนาตฺติ สิสโส แปลว่า บุคคลใดย่อมเชื่อฟัง(ยอมศึกษา) เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น ชื่อว่า ศิษย์ (ผู้เชื่อฟัง)

3. ผู้ที่อาจารย์ควรสั่งสอน ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อาจริเยหิ สาสิตพโพติ สิสโส แปลว่า บุคคลใดอันอาจารย์ทั้งหลายควรสั่งสอน เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้นชื่อว่า ศิษย์ (ผู้ที่อาจารย์ควรสั่งสอน) (พระมหาสมปอง มุทีโต, 2542) ซึ่งสอดคล้องกับอภิธานปุปทีปิกาและอภิธานปุปทีปิกาสุจิ ให้ความหมายของคำว่า ลูกศิษย์ ไว้ 3 นัย คือ

วารสารวิชาการ แสงอีสาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

1. **ผู้ปรารถนาเพื่ออันพึง (เพื่ออันศึกษา)** ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า โสตุ มิจฉตติ ลิสโส แปลว่า บุคคลใด ย่อมปรารถนาเพื่ออันพึง (เพื่ออันศึกษา) เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ศิษย์ (ผู้ปรารถนาเพื่ออันพึง เพื่ออันศึกษา)

2. **ผู้เชื่อฟังหรือผู้ศึกษา** ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า ตทา สุณาตติ ลิสโส แปลว่า บุคคลใด ย่อมเชื่อฟัง (ย่อมศึกษา) ในกาลนั้น เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ศิษย์ (ผู้เชื่อฟัง / ผู้ศึกษา)

3. **ผู้ที่อาจารย์ทั้งหลายควรสั่งสอน** ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า อาจิริเยหิ สาสิตพโพติ ลิสโส แปลว่า บุคคลใดอันอาจารย์ทั้งหลาย ควรสั่งสอน เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ศิษย์ (ผู้ที่อาจารย์ควรสั่งสอน) (มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2535)

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ศิษย์ หมายถึง บุคคลที่ควรได้รับการสั่งสอนวิชา ได้รับการบำเพ็ญประโยชน์ ได้รับความคุ้มครองดูแล ได้รับคำแนะนำที่ถูกต้องจากอาจารย์ และเป็นบุคคลที่อาจารย์พึงดูแลหรือปฏิบัติต่อด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ตลอดไป

โดยภาพรวม จากความหมายของคำว่า อาจารย์ และ ศิษย์ แสดงให้เห็นชัดว่า ทั้งสองฝ่ายต้องดูแลอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน ต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา เอื้อเฟื้อ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ตลอดไป ดังตัวอย่าง พระสารีบุตรเถระ เมื่อครั้งที่ท่านยังมิได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา ท่านชื่อว่า อุปติสสะ ได้เข้าศึกษาอยู่กับสำนักของสฤงชัยปริพาชก เรียนจนจบหลักสูตร แต่ไม่บรรลุมรรคธรรม จึงยังแสวงหาอมรรคธรรมคือพระนิพพานต่อไป วันหนึ่งท่านเห็นพระอัสสชิเถระเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ด้วยความที่พระอัสสชิเถระเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยมารยาทท่านไม่เคยเห็น จึงอยากเข้าไปหาและถามปัญหาบางอย่าง จนได้โอกาสเหมาะหลังจากท่านพระอัสสชิเถระฉันเสร็จแล้วท่านจึงถามขึ้นว่า ใครคือศาสดาของท่าน พระอัสสชิเถระตอบว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอุปติสสะถามว่าพระศาสดาของท่านมีวาตะอย่างไร พระอัสสชิเถระตอบว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้นและเหตุแห่งความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะตรัสอย่างนี้” ด้วยคำพูดเพียงเท่านี้ พระอุปติสสะได้บรรลุโสดาปัตติผล ในที่สุดได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ได้รับยกย่องว่าเป็นพระธรรมเสนาบดี เป็นผู้เลิศในด้านมีปัญญามาก และได้รับแต่งตั้งจากพระพุทธองค์ให้เป็นอัครสาวกเบื้องขวา ปฏิบัติที่น่าเอาอย่างและนำสรรเสริญอย่างหาที่เปรียบมิได้คือ ท่านรู้ว่าพระอัสสชิเถระอยู่ทางทิศใดท่านจะกราบทางทิศนั้นและนอนหันศีรษะไปในทางทิศนั้น ซึ่งท่านปฏิบัติเช่นนี้ตลอดมา ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ท่านได้รับฟังคำสอนจากพระอัสสชิเถระเพียงนิดเดียว ท่านก็นับถือพระอัสสชิเถระเป็นอาจารย์ของท่าน ยิ่งกว่านั้นแม้ท่านจะเป็นอัครสาวกเบื้องขวา มีปัญญาเลิศ แต่ท่านก็ได้ลบหลู่ครูอาจารย์แม้เศษเสี้ยวหนึ่งแห่งหัวใจ กลับยกย่องด้วยการปฏิบัติอย่างอ่อนน้อมเหมาะสม ตลอดมา (สำนักเรียนราชบัณฑิตยสถานมหาสิมาราม, 2547)

3. คุณลักษณะของอาจารย์อันพึงประสงค์ของศิษย์

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงวางหลักที่อาจารย์ควรยึดถือหรือปฏิบัติตนเพื่อเป็นที่พึ่งของศิษย์ ประกอบด้วย

3.1 กัลยาณมิตรธรรม 7

กัลยาณมิตรธรรม คือ องค์คุณของกัลยาณมิตร, คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ

1. ปิโย น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนอยากให้เข้าไปปรึกษาใต้อาณ
2. ครุ น่าเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรับรองใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย
3. ภาวนีโย น่าเจริญใจหรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่างทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งและภูมิใจ

4. วตตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

5. วจนกขโม อุดหนุนด้วยถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะยอมรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำ วิพากษ์วิจารณ์ อุดหนุน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

6. คมภีรณจ ถถ วตตา แกล้งเรื่องรำลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจแลให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

7. โน จภูฐานะ นิโยชเย ไม่ชักนำในเรื่องอูฐาน คือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย (พระราชนิพนธ์ (ประยูรค์ ปยุตโต), 2528)

3.2 พรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้ในหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะเชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

1. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ทั่วหน้า

2. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาที่มีเมตตจิตเฉียบตรงเที่ยงธรรมดุจดั่งขี้ผึ้ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังพิจารณาเห็นตามที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับว่าดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีจิตที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรรับผิดชอบสมควรกับความรับผิดชอบของตน

วารสารวิชาการแสงอีสาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

พรหมวิหารบางที่แปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้ที่ยิ่งใหญ่

พรหมวิหารมีในผู้ใดย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแต่ผู้อื่นด้วยสังคหัตถุเป็นต้นซึ่งตามปกติครูอาจารย์ก็ต้องมพรหมวิหาร 4 ประการนี้อยู่ในหัวใจและในฐานะผู้สอนที่ก่อปรด้วยเมตตากรุณาอยู่แล้ว (พระราชาวรมุณี (ประยูรย์ ปยุตโต), 2528)

ผู้เป็นอาจารย์ จำเป็นต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์ เป็นผู้มีความรู้ดีและความประพฤติดี (วิชาชาจนสมปนโน) จึงจะเป็นที่รักของศิษย์ เมื่อมีความรู้ดีการถ่ายทอดให้ศิษย์ย่อมทำให้ศิษย์ได้มีความรู้ที่ถูกต้อง ทันสมัยใช้เป็นอาวุธในการดำเนินชีวิต เมื่ออาจารย์มีประพฤดีดีเยี่ยมเป็นที่เคารพของศิษย์ ศิษย์มีตัวอย่างที่ดีเยี่ยมอยากประพฤติปฏิบัติตาม รวมความได้ว่า เมื่อศิษย์มีอาจารย์ดีเยี่ยมมีความภาคภูมิใจไม่ว่าจะไปในสมาคมใด ๆ ก็ตาม

4. คุณลักษณะของศิษย์อันพึงประสงค์ของอาจารย์

4.1 มีหัวใจนักปราชญ์

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ จะต้องทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพหรือมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามเจตนารมณ์พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 คือให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่งและมีความสุข แนวทางในการจัดการศึกษานั้นจะต้องยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ที่จะต้องส่งเสริม พัฒนาให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพโดยมีครูเป็นกลไกสำคัญที่จะจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ครูจะต้องเป็นผู้ รู้ใจ รู้รอบ รู้ลึกและมีจิตวิญญาณ ผู้เรียนจะต้องมีความรับผิดชอบ มีวินัย มีหัวใจเป็นนักปราชญ์ คือ สุ (สุตะ = ฟัง), จิ (จินตะ = คิด), ปุ (ปุจฉา = ถาม) ลิ, (ลิขิต = เขียน) และเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเอง (พ 16 ศูนย์มหาสารคาม, 2548)

4.2 มีสัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิ (บุพภาคของการศึกษา) เป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรค ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรมหรือเป็นขั้นเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนาและเป็นธรรมที่ต้องพัฒนาให้บริสุทธิ์ ชัดเจน เป็นอิสระมากขึ้นตามลำดับ จนกลายเป็นตรัสรู้ในที่สุด ดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้นการสร้างเสริมสัมมาทิฐิจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง

มีข้อความพระไตรปิฎก แสดงหลักการสร้างเสริมสัมมาทิฐิไว้ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ มี 2 ประการดังนี้ คือ ปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ”

1. ปรโตโฆสะ = เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำการถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนจากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ถึงงามถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร

(hearing or learning from others; inducement by others) ข้อแรกนี้ เป็นองค์ประกอบฝ่ายนอก ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีการแห่งศรัทธา

2. โยนิโสมนสิการ = การทำในใจโดยแยบคาย = การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือ คิดอย่างมีระเบียบ หมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามที่ตั้งนั้นๆ มั่นเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออก ให้เป็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเข้าจับ (analytical reflection; reasoned or systematic attention) ข้อที่สองนี้ เป็นองค์ประกอบฝ่ายใน ได้แก่ ปัจจัยในตัวบุคคล อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีการแห่งปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546)

4.3 มีความกตัญญูกตเวที

ความกตัญญูเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ในฐานะที่เป็นเป็นศาสตร์ในการดำเนินชีวิต เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มนุษย์พึงประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นผู้มีทัศนคติ มีค่านิยม มีคุณธรรม มีจริยธรรมที่ดีงาม ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง ผู้ที่มีความกตัญญูจะทำให้ตนเองและผู้อื่นมีความสุข พระพุทธเจ้า ให้ความสำคัญและยกย่องบุคคลผู้มีความกตัญญู ว่า เป็นบุคคลที่หาได้ยาก ในโลก มี 2 จำพวกได้แก่

- 1) บุพพการี คือ ผู้ทำอุปการะก่อน
- 2) กตัญญู กตเวที คือ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้ว และตอบแทน

บุพพการีบุคคลกับกตัญญูกตเวทีบุคคล คือ บุคคล ที่มาคู่กันเสมอ เพราะเมื่อมีผู้ทำอุปการะก่อนจึงมีผู้รู้อุปการะที่ทันท่วงทีแล้วและตอบแทน (พระทศเทพ ทสรมโม (วณิชาติ) และคณะ, 2562)

บุพพการี หมายถึง บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน คือ ผู้มีพระคุณ ได้แก่ มารดาบิดา ครูอาจารย์ เป็นต้น

กตัญญู หมายถึง ผู้รู้สึกถึงบุญคุณที่เขาทำแก่ตน คือ ผู้ระลึกถึงว่า ใครเคยทำความดีเคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมากก็ยอมรับและไม่ลืมบุญคุณของผู้นั้น รวมถึงผู้รู้สึกถึงบุญคุณของสัตว์บุญคุณของ คนที่อยู่อาศัย บุญคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ ช่วยให้เราได้รับความสะดวกสบาย อยู่เย็นเป็นสุข ตลอดมา

กตเวที หมายถึง ผู้ประกาศบุญคุณของผู้มีอุปการะแก่ตนมาด้วยการทำอุปการะตอบแทน คือ ผู้ที่ยกย่องประกาศผู้ทำอุปการะแก่ตนต่อสาธารณชนไม่ปกปิดคุณความดีของผู้นั้น แม้เขาจะ เป็นคนด้อยต่ำ รวมถึงหมายถึง ผู้ที่สนองคุณของผู้มีบุญคุณแก่ตน เช่น เลี้ยงดูตอบแทน เชื้อฟังคำสอน ดูแลรักษา ด้วยความสำนึกในบุญคุณ กตัญญู กตเวที จึงจัดเป็น บุคคลหาได้ยาก เพราะคนทั่วไป มักลืมบุญคุณคนอื่นง่าย (Phra Dhambhidok (P.A.Payutto), 2003)

ตัวอย่างของศิษย์ที่มีความกตัญญูต่ออาจารย์ คือ พระสารีบุตรเถระนอกจากเป็นผู้เคารพต่ออาจารย์อย่างสูงสุดแล้วท่านยังเป็นบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลที่เคยทำอุปการะกับท่านมาก่อน ได้แก่ ราชมาณพมีความประสงค์จะอุปสมบทในพุทธศาสนาเนื่องจากว่าอยู่ที่บ้านไม่มีคนดูแลจึงมาอยู่ที่วัด ถวายการอุปฐากพระภิกษุโดยประการที่ทำภารกิจทุกอย่าง อย่างเท่าที่จะทำได้ จนในที่สุดราชมาณพใคร่อยากอุปสมบทเป็นพระภิกษุ แต่ว่าพระภิกษุทั้งหลายเห็นว่า ราชมาณพแก่เกินไปที่จะอุปสมบทในพระพุทธศาสนา จึงไม่ทำการอุปสมบทให้ ราชมาณพเมื่อไม่ได้อุปสมบทก็อดอาหารจนผอมโซด้วยความตรอมใจที่ไม่ได้รับการอุปสมบท

วารสารวิชาการ แสงอีสาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

จนในวันหนึ่งพระศาสดาทรงทราบอุปนิสัยของราธมาณพว่ามีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมจึงเสด็จมาโปรด เมื่อพระศาสดารับสั่งให้ประชุมสงฆ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ และพระองค์ตรัสถามว่า ใครระลึกถึงอุปการะของพรหมณ์นี้ได้บ้าง พระสารีบุตรจึงกราบทูลว่า ท่านเองระลึกได้ เพราะครั้งหนึ่งท่านออกมารับบิณฑบาตในพระนครราชคฤห์ ราธพรหมณ์คนนี้ได้ถวายข้าวแก่ท่านทัพพีหนึ่ง ด้วยเหตุนี้พระศาสดาทรงตรัสยกย่องพระสารีบุตรว่า สารีบุตร เธอเป็นสัตบุรุษที่มีความกตัญญูทวาทิตี แล้วทรงมอบให้พระสารีบุตรเถระเป็นอุปัชฌาย์ให้ราธพรหมณ์นั้น (สำนักเรียนราชบัณฑิตยสถาน, 2547)

5. หลักสังคัมสงเคราะห์ของอาจารย์และศิษย์ที่ประพติดต่อกันและกัน

พระพุทธร่องค์ทรงวางหลักในการให้อาจารย์กับศิษย์สังเคราะห์ซึ่งกันและกัน เนื่องจากการออกจากครอบครัวมาบรรพชาหรืออุปสมบทประพติดต่อกันและกัน การดูแลซึ่งกันและกันในสังคัมสงฆ์จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะบางครั้งหากจะให้คนในครอบครัวมาดูแลไม่เป็นการสะดวก ดังนั้น พระภิกษุ สามเณรจึงต้องดูแลให้การสังเคราะห์กันเอง เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้พระพุทธร่องค์ทรงวางหลักให้อาจารย์กับศิษย์ได้ปฏิบัติต่อกัน หรือสังเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเรียกว่า “วัตร” หมายถึง ขนบ คือ แบบอย่างอันภิกษุ ควรประพติดต่อกันนั้น ๆ ในภิกษุทั้งหลาย ๆ แก่บุคคลนั้น ๆ

5.1 อาจารย์วัตร (วัตรที่ศิษย์ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์)

อาจารย์วัตร ได้แก่ แบบอย่างอันภิกษุ (ผู้เป็นลูกศิษย์) ควรประพติดต่อกับอาจารย์หรือวัตรที่ลูกศิษย์ควรเอาใจใส่ปฏิบัติต่ออาจารย์ของตนตลอดกาลที่อาศัยท่านอยู่ มี 7 ประการ ดังนี้

1) เอาใจใส่ในการปฏิบัติ ในกิจทุกอย่าง เช่น การถวายน้ำบ้วนปาก น้ำล้างหน้าและไม้สีฟัน เป็นต้น
2) หวังความศึกษาในท่าน
3) ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมความเสีย อันจักมีหรือได้มีแล้วแก่ท่าน เช่น การระงับความกระสัน ความเบื่อหน่าย และปลดเปลื้องความเห็นผิดของท่าน เอาธุระในการออกจากครุภาพัตติของท่าน ขวนขวายเพื่อสงฆ์ดโทยที่จะลงแก่ท่านหรือเพื่อผ่อนการลงโทษ

4) รักษาหน้าใจท่าน ไม่คบคนนอกให้เป็นเหตุแห่ง ในบาลีท่านแสดงว่า จะทำการรัก การให้ เป็นต้น กับคนเช่นนั้น บอกท่านก่อน ไม่ทำตามลำพัง

5) เคารพในท่าน ในบาลี แสดงการเดินตามท่านไม่ชิดนัก ไม่ห่างนัก และไม่พูดสอดในขณะที่ท่านกำลังพูด ท่านพูดผิด ไม่ทักหรือค้านจ้จๆ พูดอ้อมพ้อท่านได้สติรู้สึกตัว

6) ไม่เที่ยวเตร่ตามอำเภอใจ จะไปข้างไหนลาท่านก่อน

7) เมื่อท่านอาพาธ เอาใจใส่พยาบาล ไม่ไปข้างไหนเสียจนกว่าท่านจะหายเจ็บหรือมรณะ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2538)

จากอาจารย์วัตร (วัตรที่ศิษย์ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์) ตัวอย่างที่อนุชนรุ่นหลังพึงศึกษาและควรปฏิบัติตามอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ต้องยกย่อง ชื่นชม คือ การปฏิบัติต่ออาจารย์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (แพ ตีฆสเทโว) เรื่องนี้ คือ เรื่อง แก้อ้อแห่งเกียรติ

ท่านพระมหาแพ อยู่วัดสุทัศน์ เป็นศิษย์ในสมเด็จพระวันรัต (แดง) วัดสุทัศน์เทพวราราม สมเด็จพระวันรัตเป็นพระสหายกับสมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ ท่านไปมาหาสู่สนทนาธรรมกันเป็นประจำ เวลาเรียนหรือสอบบาลี สมเด็จพระสังฆราช (สา) ต้องเสด็จมาเป็นประธานในพิธี พระมหาแพ ศิษย์ของสมเด็จพระวันรัตเข้าสอบด้วย เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สา) ทราบว่าเป็นศิษย์ของสมเด็จพระวันรัต เป็นลูกศิษย์ของเพื่อนก็ขอทดสอบด้วยพระองค์เองไล่บาลีไล่ไปไล่มาพระมหาแพสอบตก ท่านก็เลยขอเอาไปเรียนต่อที่วัดราชประดิษฐ์

ต่อมาสมเด็จพระสังฆราช (สา) ล้นพระชนม์ ท่านพระมหาแพก็มาดำริว่า อาจารย์ตายทั้งที่อยากจะได้สมบัติของอาจารย์ไว้เป็นที่ระลึกสักชิ้น เนื่องจากท่านเป็นพระต่างอาราม จะไปขอของมีค่าก็เกรงใจ เขาคงไม่ให้ ก็มองเห็นอยู่อย่างเดียว คือ เก้าอี้ที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช (สา) เป็นเก้าอี้เก่าๆไม่มีใครสนใจ เขาก็ให้ พระมหาแพนำเก้าอี้มาไว้ที่วัดสุทัศน์ ทำความสะอาดอย่างดี เอาตั้งไว้ที่หน้าโต๊ะบูชาพระ วางไว้บนพรม ก่อนนอนท่านก็กราบ กราบเก้าอี้ บรรดาลูกศิษย์ไม่ทราบเรื่องก็นึกขำขันว่าอาจารย์กราบเก้าอี้ต่อมาท่านพระมหาแพเจริญในสมเพศได้รับสถาปนาเป็นเด็จพระสังฆราช

วันหนึ่ง มีผู้นิมนต์ไปต่างจังหวัด ไปทั้งวัน เลขาฯ และบรรดาพระเจ้าหน้าที่เห็นว่ากุฏิสมเด็จพระสังฆราช เยอะและฝุ่นจับไม่สะอาดก็เลยช่วยกันทำความสะอาดอย่างเต็มที่ และเห็นว่าเก้าอี้เก่าๆที่วางไว้ไม่เห็นสมเด็จพระวันรัตนั่ง เก็บไว้รกเปล่าๆ ก็พากันเอาไปเก็บไว้ที่ใต้ถุนบันได นึกว่าจะได้คะแนนเต็มที่ สมเด็จพระสังฆราชกลับมา ไม่เห็นเก้าอี้ก็ตกพระทัย ถามหาเก้าอี้ เลขาฯ ก็ทูลถวายว่า เห็นไม่ได้ใช้อะไร มันสกปรก มันเก่าแล้ว ไม่มีประโยชน์ก็เลยเก็บไว้ใต้บันได เท่านั้นเอง ท่านบอกว่า ตายแล้ว ๆ ไม่ได้ต้องเอาขึ้นมา เอาขึ้นมาแล้วท่านก็ล้มลงกราบประธานอภัยโทษ

ท่านบอกว่า ที่กราบนี้ ฉันไม่ได้กราบเก้าอี้ แต่กราบอาจารย์ คือสมเด็จพระสังฆราช (สา) เก้าอี้ตัวนี้เป็นเก้าอี้ที่ประทับของท่าน ต่อมาด้วยอำนาจตัญญูตเวทิตี บันดาลให้ได้เป็นใหญ่เป็นโต คือเป็น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (แพ ดิสุสเทโว) สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ 12 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สถิต ณ วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร (พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), 2548.) ทรงดำรงตำแหน่งเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงดำรงตำแหน่งอยู่ 6 ปีสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2487 ขณะพระชันษา ได้ 88 ปี 14 วัน (ราชกิจจานุเบกษา, 2481)

5.2 อันเตวาสิกวัตร (วัตรที่อาจารย์ต้องปฏิบัติต่อศิษย์)

ในทางกลับกัน อาจารย์ก็ต้องมีวัตรที่ต้องปฏิบัติต่อศิษย์ เช่นกัน ได้แก่ อันเตวาสิกวัตร คือ วัตรที่อาจารย์ควรเอาใจใส่ดูแลศิษย์ของตนเองตลอดกาลที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ดังนี้

- 1) เอาธุระในการศึกษาของอันเตวาสิก
- 2) สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอย่างอื่น ถ้าของตนไม่มีก็ชวนชวายหา
- 3) ชวนชวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมความเสียอันจักมี หรือได้มีแล้วแกอันเตวาสิก ดังกล่าวแล้ว

ในกรณีของอันเตวาสิก

วารสารวิชาการ แสงอีสาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

4) เมื่ออันตเวทลิกอาพาธ ทำการพยาบาล (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส, 2538)

จากอันตเวทลิกวัตร (วัตรที่อาจารย์ต้องปฏิบัติต่อศิษย์) ตัวอย่างที่เด่นชัดและเป็นที่ยอมรับมาตลอด ได้แก่เรื่องของพระติสสเถระผู้มีกายเน่า เรื่องมีอยู่ว่า คราวนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพระเถระ ชื่อว่า ปุติคัตตติสสเถระ ซึ่งเป็นกุลบุตรชาวกรุงสาวัตถี ฟังธรรมกถาในสำนักของพระศาสดา ถวายชีวิตในพระศาสนา เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้วได้ชื่อว่า พระติสสเถระ เมื่อกาลล่วงไปๆ โรคเกิดขึ้นในสรีระของท่าน ต่อมาทั้งหลายประมาณเท่าเม็ดผักกาดผุดขึ้น โตขึ้นโดยลำดับ ประมาณเท่าเม็ดถั่วเขียว เม็ดถั่วดำ เม็ดกระเบา เม็ดผลมะขามป้อม เท่าผลมะตูม แล้วปริแตก สรีระเป็นช่องเล็กช่องน้อย ท่านจึงได้รับการตั้งชื่อว่า พระปุติคัตตติสสเถระ (พระติสสเถระผู้มีกายเน่า) ต่อมา กระดูกของท่านแตก ไม่มีใครสามารถที่จะดูแลปฏิบัติท่านได้ ผ้าปูและผ้าห่มเปื้อนด้วยหนองและเลือดเป็นเหมือนกับขนมร่าแห พวกภิกษุมีสัทธาภิหาริกเป็นต้น ไม่อาจจะปฏิบัติท่านได้จึงพากันทอดทิ้งท่าน ท่านเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งนอนทรมาณอยู่อย่างนั้น

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมจะทรงตรวจดูโลก 2 วาระ (คือ) ในกาลใกล้รุ่ง เมื่อทรงตรวจดูโลก ทรงตรวจดูตั้งแต่ขอบปากแห่งจักรวาล ทำพระญาณให้มุ่งต่อพระคันธกุฎี เมื่อทรงตรวจดูเวลาเย็น ทรงตรวจดูตั้งแต่พระคันธกุฎี ทำพระญาณให้มุ่งออกไปภายนอก ในเวลานั้น พระปุติคัตตติสสเถระ ปรากฏภายในชายคือพระญาณของพระผู้มีพระภาค พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของพระติสสเถระ ทรงดำริว่า ภิกษุนี้ถูกพวกสัทธาภิหาริก เป็นต้น ทอดทิ้งแล้ว บัดนี้ เว้นเราเสีย เธอไม่มีที่พึ่งอื่น แล้วจึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีเหมือนเสด็จเที่ยวจาริกในวิหาร เสด็จไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อ ใส่น้ำ ยกตั้งบนเตา เมื่อทรงรอให้น้ำร้อนได้ประทับยืนในโรงไฟ เมื่อน้ำร้อนแล้ว เสด็จไปจับปลายเตียงที่พระติสสเถระนอนอยู่ในเวลานั้น พวกภิกษุ กราบทูลขอให้พระพุทธองค์ไม่ต้องทรงทำด้วยพระองค์เอง แล้วพระภิกษุได้ช่วยกันยกเตียงนำไปสู่โรงไฟ พระศาสดาทรงให้น้ำรางมา ทรงเทน้ำร้อนใส่ ทรงสั่งภิกษุเหล่านั้นให้เปลื้องเอาผ้าห่มออก ให้ขยำด้วยน้ำร้อน แล้วให้ผึ่งแดด ลำดับนั้น พระศาสดา ประทับยืนอยู่ที่ใกล้ของพระติสสเถระ ทรงรดสรีระนั้นให้ชุ่มด้วยน้ำอุ่นทรงดูสรีระของพระเถระ แล้วอาบน้ำให้ เมื่ออาบน้ำเสร็จ ผ้าห่มนั้นแห้ง พระศาสดา ทรงช่วยพระเถระให้นุ่งผ้าห่ม ทรงให้ขยำผ้ากาสาვეที่พระเถระนุ่งด้วยน้ำแล้วให้ผึ่งแดด เมื่อน้ำที่กายของพระเถระแห้ง ผ้าห่มนั้นก็แห้ง พระเถระนุ่งผ้ากาสาเวผืนหนึ่งห่มผ้ากาสาเวผืนหนึ่ง เป็นผู้มีสรีระเบา มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นอนบนเตียง พระศาสดาประทับยืน ณ ที่เหนือศีรษะของพระเถระ ตรัสว่า ภิกษุ กายของเธอนี้ มีวิญญาณไปปราศแล้วหาอุปการะมิได้ จักนอนบนแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ และพระองค์ ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน กายนี้มีวิญญาณไปปราศ อันบุคคลทั้งแล้ว ราวกับท่อนไม้ไม่มีประโยชน์ ฉะนั้น”

ในเวลาจบเทศนา พระปุติคัตตติสสเถระ บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว แม้คนอื่นเป็นอันมาก ก็ได้เป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น ฝ่ายพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วก็ปรินิพพาน พระศาสดาโปรดให้ทำสังฆกิจของท่าน ทรงเก็บ (อัฐิ) ธาตุ แล้วโปรดให้ทำเจดีย์ไว้ (คณะกรรมการแผนกตำรา มหาจุฬาราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2531)

จากเรื่องนี้เห็นชัดว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงในฐานะที่เป็นอาจารย์ได้กระทำเป็นตัวอย่าง โดยทำการสงเคราะห์พระตัสสเถระผู้เป็นศิษย์ในคราวที่อาพาธ หาใครดูแลไม่มี พระองค์ทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง เป็นภาระธุระในการดูแลจนทำให้พระเถระได้บรรลอรหัตถ์ เมื่อพระเถระปรินิพพาน พระศาสดาโปรดให้ทำสรริกิจของท่าน ทรงเก็บ (อัฐิ) ธาตุ แล้วโปรดให้ทำเจดีย์ไว้ เพื่อให้คนทั้งหลายได้เคารพกราบไว้ นี่คือการสังคมนาสงเคราะห์ที่อาจารย์ได้ทำต่อศิษย์อย่างชัดเจน

หลักสังคมนาสงเคราะห์ของอาจารย์และศิษย์ที่ประพุดติดต่อกัน โดยที่สุดแล้วจะทำให้เกิด คุณภาพชีวิตที่ดี เนื่องจากอาจารย์และศิษย์ปฏิบัติต่อกันแล้วความสุขแห่งกายและจิตย่อมเกิดตามมา นั่นหมายความว่า คุณภาพชีวิตของทั้งศิษย์และอาจารย์ย่อมมีคุณภาพที่ดี เพราะว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตามฐานะ ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมและความหมายของระบบในสังคมนาที่อาศัยอยู่ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่พอเพียง มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ความรู้สึกนึกคิดเป็นไปในทางบวก มีฐานะทางเศรษฐกิจสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่เป็นภาระของผู้อื่น สามารถทำประโยชน์ให้ผู้อื่นได้ เป็นบุคคลที่รู้จักรักตัวเอง มีความรักเผื่อแผ่คนอื่น รู้จักเมตตากรุณาและให้อภัยผู้อื่น รู้จักมองโลกในแง่ดี มีความเชื่อที่ถูกต้องและความสัมพันธ์ที่ดีต่อสภาพแวดล้อม ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น (วรเทพ เวียงแก, 2563)

6. สรุป

การสังคมนาสงเคราะห์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์เป็นสิ่งที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน พระพุทธเจ้าได้วางหลักปฏิบัติ หรือเรียกว่า วัตร คือ แบบอย่างอันภิกษุผู้เป็นอาจารย์ก็ดี หรือเป็นศิษย์ก็ดีควรประพุดติดต่อกันและกัน มี อารยวัตร ข้อปฏิบัติที่ศิษย์ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์ และ อันเตวาสิกวัตร ข้อปฏิบัติที่อาจารย์ต้องปฏิบัติต่อศิษย์ ข้อยืนยันได้ชัดถึงการสังคมนาสงเคราะห์ของอาจารย์กับศิษย์ เห็นได้จากความหมายของคำว่า อาจารย์และศิษย์ ซึ่งในความหมายเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นทั้งหน้าที่ที่อาจารย์ต้องปฏิบัติต่อศิษย์และระบุให้เห็นว่าศิษย์ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์

อาจารย์ ความหมายที่ว่า ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่กุลแก่ลูกศิษย์, ผู้บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ลูกศิษย์อย่างแน่วแน่ และ ผู้ที่ให้ลูกศิษย์ศึกษาตั้งแต่ต้น ทั้ง 3 ความหมายนี้ เน้นให้เห็นว่า นี่คือนหน้าที่อาจารย์ที่ต้องปฏิบัติต่อศิษย์ และ ความหมายที่ว่า ผู้ที่ลูกศิษย์ควรประพุดติดต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ, ผู้ที่ลูกศิษย์ควรปฏิบัติทำให้เป็นเบื้องต้น และ ผู้ที่ลูกศิษย์ควรปฏิบัติตลอดชีวิต ทั้ง 3 ความหมายนี้ เน้นให้เห็นว่า นี่คือนหน้าที่ศิษย์ที่ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์ ศิษย์ ความหมายที่ว่า ผู้ปรารถนาเพื่อฟัง (ศึกษา) และ ผู้ที่อาจารย์ควรสั่งสอน ทั้ง 2 ความหมายนี้ เน้นให้เห็นว่า นี่คือนหน้าที่อาจารย์ที่ต้องปฏิบัติต่อศิษย์ และ ความหมายที่ว่า ผู้เชื่อฟัง (หรือผู้ศึกษา) ข้อนี้ เน้นให้เห็นว่า นี่คือนหน้าที่ศิษย์ที่ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์

ดังนั้น ศิษย์กับอาจารย์ต้องรัก เคารพ เอื้อเฟื้อ นับถือ ดูแล เอาใจใส่ ป้องกัน ช่วยเหลือ เชื่อฟัง ซื่อสัตย์ แนะนำสั่งสอน อาศัยซึ่งกันและกัน จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันและยังความเจริญให้เกิดขึ้นได้ หากไม่มี

วารสารวิชาการ แสงอีสาน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

ความรัก เคารพ เอื้อเฟื้อ นับถือ ดูแล เอาใจใส่ ป้องกันช่วยเหลือ เชื่อฟัง ซื่อสัตย์ แนะนำสั่งสอน อาศัยซึ่งกัน และกันแล้ว เมื่อนั้นจะหาความเจริญไม่ได้เลย

บรรณานุกรม

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2531). **พระธัมมปัทมฎกถาแปล ภาค 2**. พิมพ์ครั้งที่ 12. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.

พ 16 ศูนย์มหาสารคาม. (2548). **การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ**. เอกสารประกอบการสัมมนา แนวทางการบริหารการศึกษาสู่ผู้บริหารมืออาชีพ. ปีที่ 1. ฉบับที่ 1.

พระเทพเวที (วณิชาต) และคณะ. **จริยศาสตร์: ความกตัญญูทเวทิตาต่อบุพการี (The Ethics: The Gratefulness for a Previous Benefactor)**. วารสารวิชาการธรรม ทรรศน์ ปีที่ 19 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2562) น.248-249.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 11. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฒโน). (ม.ป.ป.). **เทศนาว่าไรดี**. โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. กรุงเทพมหานคร.

พระมหาสมปอง มุทิโต. (2542). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. โรงพิมพ์ธรรมสภา. กรุงเทพมหานคร.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2528). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. ด้านสุทธาการพิมพ์. กรุงเทพมหานคร.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2535). **อภิธานปทีปิกาและอภิธานปทีปิกาสุจิ**. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.

ราชกิจจานุเบกษา. (2481). **พระบรมราชโองการ ประกาศ สถาปนาสมเด็จพระวันรัต ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช**. เล่ม 55. ตอน ก. 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481.

วรเทพ เวียงแก. **การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยศีล (Quality Development with Precept)** วารสารวิชาการแสงอีสาน ปีที่ 17 ฉบับที่ 12 ประจำเดือนกรกฎาคม - ธันวาคม 2563, หน้า 14-25.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2538). **วินัยมุข เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 30. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.

สุริย์ มีผลกิจและวิเชียร มีผลกิจ. (2545). **พระพุทธรูป 45 พรรษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. พิมพ์ที่ บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด. กรุงเทพมหานคร.

สำนักเรียนราชบัณฑิตยสถาน. (2547). **คู่มือการศึกษาระบบศึกษาระดับโท**. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.

Phra Dhambhidok (P.A.Payutto). (2003). **Dictionary of Buddhism**. Eleven publishing. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing house.